

**UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI, CLUJ-NAPOCA
FACULTEA DE LITERE
DEPARTAMENTUL DE LIMBI ȘI LITERATURI ROMANICE**

Centrul de Studii Literare Belgiene de Limbă Franceză

Vlad-Georgian MEZEI

TEZĂ DE DOCTORAT

**REPREZENTĂRI CORPORALE ANALOGICE ȘI
ALUZIVE LA JACQUELINE HARPMAN**

**Teză coordonată de Prof. Univ. Dr. Rodica POP
Data susținerii: 30 septembrie 2013**

Juriu :

Prof. Univ. Dr. Rodica POP, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

Prof. Univ. Dr. Liana POP, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

Prof. Univ. Dr. Radu TOMA, Universitatea din București

Prof. Univ. Dr. Iulian BOLDEA, Universitatea Petru Maior, Târgu-Mureș

CUPRINS

LISTĂ DE ABREVIERI.....	5
INTRODUCERE GENERALĂ	6
0.1. Alegerea obiectivului și a autorului.....	6
0.2. Alegerea corpului, chestiuni de metodologie și terminologie.....	15
0.3. Structura tezei.....	22
1. CAPITOLUL I : CORP ȘI SENS	24
Introducere parțială.. ..	24
1.1. Percepția	25
1.2. Sexualitatea	40
1.3. Privirea	56
1.4. Percepție și limbaj. O modelare reciprocă	75
Concluzie parțială	81
2. CAPITOLUL II : CORP ȘI REPRESENTARE	84
Introducere parțială	84
2.1. Analogie și reprezentare corporală.....	85
2.1.1. Analogie și potențial revelator	85
2.1.2. Analogie și activitate perceptivă.....	89
2.1.3. Definiția reprezentării corporale analogice.....	95
2.2. Aluzie și reprezentare corporală	96
2.2.1. Sexualitate, tabu și eufemism	96
2.2.2. Sinceritate și simulare eufemistică	100
2.2.3. Definiția reprezentării corporale aluzive	104
Concluzie parțială	110
3. CAPITOLUL III : REPRESENTĂRI CORPORALE ANALOGICE	111
Introducere parțială	111
3.1. Reprezentări analogice ale experienței sexuale	112
3.1.1. Reprezentări analogice ale dorinței sexuale	112
3.1.2. Reprezentări analogice ale plăcerii sexuale	119

3.1.2.1. Plăcerea consimțită.....	119
3.1.2.2. Plăcerea impusă	134
3.2. Reprezentări analogice ale altor experiențe corporale.....	137
3.2.1. Reprezentări analogice ale durerii.....	137
3.2.2. Reprezentări analogice ale corpului imaginar.....	141
3.2.3. Reprezentări analogice ale bolii.....	146
3.2.4. Reprezentări analogice ale corpului tranzitoriu.....	157
Concluzie parțială	161
4. CAPITOLUL IV: REPREZENTĂRI CORPORALE ALUZIVE	166
Introducere parțială	166
4.1. Reprezentări aluzive ale deflorării.....	168
4.1.1. De la sânge la deflorare	168
4.1.2. De la deflorare la sânge	178
4.1.3. De la durere la deflorare	188
4.2. Reprezentări aluzive ale organelor sexuale.....	191
4.2.1. Reprezentări independente ale organelor sexuale feminine	191
4.2.1.1. „Negrul și micul cap de vulpe”	191
4.2.1.2. Părțile corporale care nu trebuie numite	196
4.2.2. Reprezentări independente ale organelor sexuale masculine.....	198
4.2.2.1. Aceleași pudori ale limbajului... ..	198
4.2.2.2. Uimitoarea enigmă	201
4.2.3. Reprezentări corelative ale organelor sexuale	205
4.3. Reprezentări aluzive ale actului sexual	214
4.3.1. Actul sexual deshedonizat	214
4.3.2. Metalepsele actului sexual deshedonizat.....	216
Concluzie parțială	222
CONCLUZIE GENERALĂ	229
ANEXĂ	234
INDEX DE NOȚIUNI	240
INDEX DE NUME.....	242
BIBLIOGRAFIE	243

REZUMATUL TEZEI

Cuvinte-cheie : corp, limbaj, reprezentare corporală analogică, reprezentare corporală aluzivă, experiență corporală, cultură, enciclopedie corporală, eufemism, câmp semantic, feminin, metaforă, metonimie, percepție, plăcere, pudoare, privire, sens, sexualitate, somatic, anatomic, fiziologic, psihic, substituție, eludare, fuziune

A. Alegerea obiectivului și a autorului

Teza noastră își propune să studieze particularitățile reprezentărilor corporale în textele scriitoarei belgiene Jacqueline Harpman. Obiectivul cercetării noastre este tridimensional. El presupune explorarea complexității bioculturale a corpului, investigarea mijloacelor lingvistice utilizate pentru reprezentarea diverselor aspecte corporale și deslușirea specificității scriiturii harpmaniene.

Fecunditatea creativă a lui Jacqueline Harpman ne pune la dispoziție un corpus de texte bogat și variat. Scriitoarea belgiană est autoarea unei opere literare vaste care cuprinde romane, nuvele și o tragedie. Scriitura sa complexă, într-o evoluție permanentă, echilibru dinamic între constanță și inovație, explorează o gamă largă de aspecte ale condiției umane: dragostea trupească și spirituală, boala, moartea, trecerea timpului, moralitatea, crima, incestul, construcția identității, feminitatea, masculinitatea, alteritatea, multiplicitatea, filiația și relațiile sociale.

Alegerea obiectivului nostru a fost motivată de atenția deosebită pe care scriitoarea belgiană o acordă limbajului și corpului. Discursul său descris adesea drept clasic este rezultatul unei rigurozități lingvistice, al unui respect constant pentru normele gramaticale și al preferinței pentru o limbă elevată. Totuși, purismul lingvistic al lui Jacqueline Harpman nu are ca rezultat o sterilitate expresivă. După cum reiese și din teza noastră, opera scriitoarei belgiene este caracterizată de o plasticitate remarcabilă și de un veritabil ludism lingvistic.

Interesul deosebit arătat problematicii corpului este o altă trăsătură a scriiturii harpmaniene. Adevărat nucleu de semnificație, corpul joacă un rol esențial în construirea personajului și a tramei narative. La scriitoarea belgiană, latura somatică este o sursă și un suport de sens. Personalitatea, meseria, statutul matrimonial, emoțiile, intențiile,

intelectul, sănătatea, boala, sexualitatea, viața, moartea, timpul și morala sunt înscrise în și pe corpul personajelor. Temporalitate, fiziologie, psihologie, individ, societate, cultură se reunesc în dimensiunea corporală a femeilor și a bărbaților cărora Jacqueline Harpman le dă viață. Femeinitatea și masculinitatea sunt construite, deconstruite și reconstruite printr-un joc al manipulării și al contestării reperelor tradiționale ale identității. Morfologia somatică, gesturile, tehnicile corpului, îngrijirea și accesoriile corporale se transformă sub condeii scriitoarei în surse de semnificație pe care aceasta le utilizează după bunul său plac pentru a preschimba carnea personajelor într-o rețea simbolică unică. Marea importanță pe care Jacqueline Harpman o acordă corpului a fost factorul principal care ne-a determinat să studiem reprezentările corporale, însă nu unicul. Natura complet corporală a condiției umane și dificultatea de a comunica experiențele strict fizice, pe care scriitoarea ni le-a împărtășit în cadrul unui interviu¹, ne-au stârnit interesul pentru studierea modului în care ea reprezintă corpul.

B. Alegerea corpusului și metodologia cercetării

Metoda noastră de cercetare apelează la mai multe modele de abordare a operei literare. Bazele investigației noastre au fost puse de o lectură de tip spitzerian² aplicată operei integrale ale lui Jacqueline Harpman cu scopul de a identifica anumite particularități ale scriiturii ei. Acest gen de lectură repetată, efectuată în căutarea unui efect revelator ne-a permis să identificăm anumite recurențe lingvistice. Metoda lui Leo Spitzer nu este singurul împrumut pe care demersul nostru îl face din sfera stilisticii. Mulțumită, uniunii între o tematică și un ansamblu de trăsături lingvistice, care este, din perspectiva lui George Molinié³, o condiție a producerii valorii stilistice, am reușit să restrângem materialul vast și eterogen furnizat de lectura spitzeriană pentru o delimitare mai bună a obiectivului nostru. Acest principiu asociativ a fost utilizat pentru a grupa recurențele lingvistice revelate de etapa inițială a cercetării în funcție de diverse aspecte

¹ Vlad-Georgian Mezei, « Corps féminin et texte chez Jacqueline Harpman », in *Dialogues francophones*, n° 14, 2008, p. 218.

² Leo Spitzer, *Études de style*, traduit de l'anglais et de l'allemand par Éliane Kaufholz, Alain Coulon, Michel Foucault, Paris, Gallimard, coll. « TEL », 1980. [Gallimard, Paris, 1970.]

³ Cf. Georges Molinié, *La stylistique*, Paris, Presses Universitaires de France, coll. « Que sais-je ? », 1994, [1989], p. 99.

corporale. Astfel asocierea între metaforele, comparațiile, metonimiile, metalepsele, eufemismele, și perifrazele depistate în textele scriitoarei belgiene și conceptul de corp ne-a permis să semnalăm două categorii de efecte expresive: scoaterea în relief și evitarea numirii directe a anumitor părți corporale și a unor trăiri somatice. Mai mult, grație acestei asocieri între procedeele de limbaj susmenționate și complexitatea bioculturală a corpului am descoperit două tipuri distincte de reprezentări corporale care produc cele două efecte expresive pe care le-am identificat: „reprezentarea corporală analogică” și „reprezentarea corporală aluzivă”. Construirea acestor noțiuni ține seama de două dimensiuni inerente condiției umane: limbajul și corpul, care sunt cele două coordonate ale grilei noastre de lectură. Corpusul nostru a fost delimitat în funcție de acestea. Fragmentele extrase din cele cincisprezece romane⁴ și cinci nuvele⁵ care fac obiectul analizei textuale au fost selectate tocmai datorită faptului că includ reprezentări care reunesc problematica corpului și mijloace lingvistice specifice. Descrierea funcționării figurilor de stil pe care o împrumutăm din retorică ne permite să explicăm strategiile expresive utilizate de Jacqueline Harpman pentru a reprezenta corpul.

⁴ Jacqueline Harpman, *Brève Arcadie*, Bruxelles, Labor, « Espace Nord », 2001. [Paris, René Julliard, 1959.]

Jacqueline Harpman, *Les bons sauvages*, Bruxelles, Labor, coll. « Espace Nord », 1992. [Paris, René Julliard, 1966.]

Jacqueline Harpman, *La fille démantelée, La fille démantelée* Bruxelles, Labor, coll. « Babel », 1994. [Paris, Stock, 1990.]

Jacqueline Harpman, *La plage d'Ostende, La plage d'Ostende*, Paris, Stock, coll. « Bleu », 1991.

Jacqueline Harpman, *Le bonheur dans le crime*, Bruxelles, Labor, coll. « Espace Nord », 1999. [Paris, Stock, 1993.]

Jacqueline Harpman, *Moi qui n'ai pas connu les hommes*, Paris, Stock, 1995.

Jacqueline Harpman, *Orlanda*, Paris, Grasset & Fasquelle, 1996.

Jacqueline Harpman, *L'orage rompu*, Grasset & Fasquelle, 1998.

Jacqueline Harpman, *Récit de la dernière année*, Paris, Grasset & Fasquelle, 2000.

Jacqueline Harpman, *Le véritable amour*, Bruxelles, Ancrage, 2000.

Jacqueline Harpman, *Le temps est un rêve*, Bruxelles, Le Grand Miroir, coll. « La littéraire », 2002.

Jacqueline Harpman, *En toute impunité*, Paris, Grasset & Fasquelle, 2005.

Jacqueline Harpman, *Le passage des éphémères*, Paris, Grasset & Fasquelle, 2003.

Jacqueline Harpman, *Ce que Dominique n'a pas su*, Paris, Grasset & Fasquelle, 2007.

⁵ Jacqueline Harpman, *Le placard à balais*, Bruxelles, Le Grand Miroir, coll. « La petite littéraire », 2003.

Scriem titlul cu caractere cursive deoarece nuvela a fost publicată individual și constituie a carte în sine.

Jacqueline Harpman, „Le triplement des filles” in Jacqueline Harpman, *La Lucarne*, Bruxelles, Labor, coll. « Espace Nord », 2003. [Paris, Stock, 1992.]

Jacqueline Harpman, „Jusqu'au dernier jour de mes jours” in Jacqueline Harpman, *Jusqu'au dernier jour de mes jours*, Bruxelles, Labor, 2004.

Jacqueline Harpman, „L'amour, ma chère, toujours l'amour”, in Jacqueline Harpman, *Jusqu'au dernier jour de mes jours*, Bruxelles, Labor, 2004.

Jacqueline Harpman, „Ève”, in *Ève et autres nouvelles*, Bruxelles, Labor, coll. « Espace Nord », 2005.

De asemenea, metoda noastră de cercetare are puncte comune cu critica tematică. Postulatele fenomenologice care influențează critica tematică – ființa umană construiește lumea prin sensul pe care îl atribuie recepției senzoriale, individul se definește prin modul în care percepe lumea, corpul și spiritul sunt indisociabile – se regăsesc și în demersul nostru analitic.

Apelăm totodată la teoria receptării așa cum este ea concepută de Umberto Eco în *Lector in fabula*⁶. Procesul de cooperare interpretativă între autorul unui text și cititor este întrebuițat în analiza textelor. Spațiu de interacțiune între autor și cititor, textul ne permite să abordăm scriitura harpmaniană nu numai ca un produs finit, dar și ca proces creativ. Autorul nu se mulțumește să presupună că cititorul posedă o competență enciclopedică necesară funcționării textului, ci o construiește el însuși. Această cooperare furnizează o posibilă cheie de lectură a reprezentărilor corporale la Jacqueline Harpman. Altfel spus, din moment ce textul ca și produs final poartă în sine intențiile producătorului său, putem recupera construirea strategiei textuale a scriitoarei belgiene derulând în sens invers procesul de producție. Pornind de la „competența enciclopedică” a lui Eco, construim noțiunea de „enciclopedie corporală” care reunește toate cunoștințele extra-textuale privitoare la corp – culturale, sociale, anatomice, fiziologice, psihologice – de care Cititorul Model al lui Jacqueline Harpman are nevoie pentru a interpreta adecvat reprezentările.

Pentru a putea surprinde complexitatea bioculturală a corpului, demersul nostru analitic care se inspiră din stilistică, retorică, critică tematică și teoria receptării recurge și la postulatele antropologiei, sociologiei, sexologiei, anatomiei și fiziologiei.

C. Structura tezei

Primul capitol intitulat „Corp și sens” explorează proprietățile semnificative ale corpului la Jacqueline Harpman. Aici punem în evidență capacitatea corpului de a produce sens și rolul important pe care atribuie scriitoarea acesteia. Potențialul semiurgic⁷

⁶ Umberto Eco, *Lector in fabula. Le rôle du lecteur ou la Coopération interprétative dans les textes narratifs*, traducere din italiană de Myriem Bouzaher, Paris, Grasset & Fasquelle, 1985.

⁷ Prin termenul „semiurgic”, înțelegem „producător de sens”. L-am creat pornind de la substantivul „semiurgie” utilizat de Edmond Radar pentru a desemna „energia producătoare de sens” în cartea sa

al corpului este examinat prin investigarea modului în care individul își construiește identitatea și relația cu lumea prin intermediul experienței sale senzoriale.

Studierea proprietăților semnificative ale trăirii corporale este facilitată de introducerea noțiunii de percepție, care permite explicarea felului în care ființa umană își trăiește corpul și cunoaște lumea prin prisma dimensiunii somatice. Pe urmă, având în vedere că majoritatea reprezentărilor corporale analogice și aluzive pe care le-am identificat în textele lui Jacqueline Harpman țin de sexualitate, prezentăm câteva aspecte simbolice ale activității sexuale umane. O altă sursă de sens căreia îi acordăm atenție este relația dintre corp și privire. Arătăm că potențialul semiurgic funcționează ca un mijloc expresiv la scriitoarea belgiană. Secțiunea finală a capitolului este consacrată descrierii relației dintre percepție și limbaj. Rolul său este acela de a crea o legătură între sensul pe care individul îl dă experienței corporale și modul în care acesta se reflectă în limbaj.

Capitolul doi, intitulat „Corp și reprezentare”, examinează diverse mijloace de expresie ale activității perceptive, ale sexualității și ale raportului corp-privire. Demonstrăm că procedeele de limbaj pe care le reunim sub numele de „reprezentare corporală analogică” și „reprezentarea corporală aluzivă” sunt artificii lingvistice apte să comunice trăirea corporală, experiența sexuală și interpretarea vizuală a corpului. Încheiem prin definirea celor două noțiuni menționate *supra*.

Demersul nostru descriptiv al termenului de „reprezentarea corporală analogică” are ca punct de pornire evidențierea suprapunerii parțiale între percepția senzorială și limbaj. Trăirea corporală nu se lasă tradusă în cuvinte decât anevoie și exprimarea sa nu se poate realiza decât printr-o utilizare creativă a limbajului.

Primul pas către identificarea unui astfel de artificiu lingvistic constă în reliefaarea potențialului revelator al analogiei. Apoi, arătăm că asocierea a două domenii semantice diferite are capacitatea de a reprezenta trăirea umană în general și experiența corporală în particular. La început prezentăm puterea expresivă a diverselor forme de analogie. Pe urmă, semnalăm că reprezentările analogice pot reda activitatea perceptivă, pentru a ajunge în final la definirea „reprezentărilor corporale analogice”.

În elaborarea definiției „reprezentării corporale aluzive” pornim de la ipoteza conform căreia corpul este în mare parte o construcție culturală. În consecință, demersul

Invention et métamorphose des signes, Paris, Éditions Klincksieck, 1978, p. 47.

nostru necesită mai întâi o punere în perspectivă a aspectelor corporale pe care Jacqueline Harpman le reprezintă într-o manieră aluzivă. Având în vedere că reprezentările corporale redau diverse aspecte ale erotismului personajelor, începem prin a reaminti câteva particularități ale atitudinii culturale față de sexualitate. După aceea, identificăm expresia lingvistică a sexualității sancționată de cultura occidentală. În final, luând în considerare toate aspectele menționate anterior, dăm definiția „reprezentării corporale aluzive”.

Al treilea și al patrulea capitol, „Reprezentări corporale analogice” și „Reprezentări corporale aluzive”, reprezintă partea practică a tezei. Scopul capitolelor este de a valida cele două noțiuni construite anterior prin intermediul unei analize aplicată textelor lui Jacqueline Harpman. Obiectivul celui de-al treilea capitol presupune identificarea în fragmentele supuse examinării a unei fuziuni de câmpuri semantice, dintre care unul aparține în mod invariabil corpului, iar celelalte unor realități concrete. Această contopire vizează să exprime în termeni familiari experiențe corporale neobișnuite precum dorința și plăcerea sexuală, durerea, boala, tranziția de la o vârstă la alta, agonia, moartea, existența fetală și explorarea mentală a spațiilor corporale viscerele inaccesibile observației directe.

Demersul analitic adoptat este în același timp descriptiv și explicativ: evidențierea preferinței scriitoarei belgiene pentru anumite analogii semantice și conceptuale este însoțită de studierea potențialului lor expresiv. Comentariile încearcă să stabilească o relație între specificitatea trăirilor somatice reprezentate și suplimentul semantic la care Jacqueline Harpman recurge pentru a reda esența lor. De asemenea, încercăm să subliniem forța semiurgică a reprezentărilor corporale analogice, arătând că, aidoma percepției care atribuie o semnificație informațiilor senzoriale, mulțumită naturii lor concrete, câmpurile semantice supletive dau sens unor experiențe neobișnuite trăite la limita dintre somatic și psihic. Astfel acestea devin inteligibile și comunicabile.

Având în vedere că fragmentele analizate sunt extrase dintr-o varietate largă de romane și nuvele, încercăm să stabilim raporturi între exemple pentru a semnală o rețea analogică coerentă în ansamblul textelor lui Jacqueline Harpman și să punem în evidență anumite trăsături specifice ale scriiturii ei.

Capitolul patru verifică validitatea noțiunii de „representare corporală aluzivă”. Demonstrarea calității aluzive a reprezentărilor corporale necesită identificarea strategiilor de evitare a numirii directe a organelor și a experiențelor sexuale și investigarea pistelor hermeneutice care revelează cititorului prezența sexualității în ciuda absenței ei din text. Metoda noastră analitică constă în explorarea tuturor traiectoriilor interpretative necesare înțelegerii reprezentărilor aluzive. Întâi identificăm procedeele de limbaj folosite de Jacqueline Harpman pentru a reda în mod aluziv sexualitatea personajelor, apoi, investigăm relațiile dintre acestea și cotext. Depistarea contextuală ne permite să găsim alte indicii furnizate de totalitatea textuală (întregul roman sau nuvelă) care pot facilita procesul interpretativ. De asemenea, scoatem în evidență enciclopedia corporală a Cititorului Model scontată de către scriitoare pentru o activare adecvată a reprezentărilor aluzive. Aceasta sarcină ne este înlesnită de informațiile referitoare la sexualitate și la relația semiurgică dintre corp și privire pe care le-am prezentat în primul capitol al tezei. Toate acestea operațiuni ne conduc la dezambiguizarea reprezentărilor corporale aluzive.

Relația între aluzie și eufemism furnizează scopul secundar al acestui capitol, și anume acela de a stabili gradul de sinceritate sau de simulare eufemistică a reprezentărilor corporale la Jacqueline Harpman. Căutăm să stabilim dacă eufemismele care fac obiectul studiului nostru sunt rezultatul unei dorințe a scriitoarei de a menaja pudoarea cititorului sau dacă, din contră, ele sunt expresia unei intenții de subminare a convențiilor sociale. Atitudinea adoptată de scriitoare vizavi de tabuurile culturale ne permite să evaluăm originalitatea operei sale.

D. Concluzie

Cercetarea noastră a abordat noțiunile de „representare corporală analogică” „representare corporală aluzivă” din punct de vedere teoretic și practic. În cel de-al doilea capitol am reunit corpul și limbajul, cele două coordonate ale grilei noastre de lectură, pentru a defini noțiunile menționate mai sus. Ultimele capitole au testat validitatea celor două tipuri de representare corporală demonstrând potențialul lor expresiv prin intermediul unei analize aplicată unui corpus de texte selectate din opera lui Jacqueline

Harpman. Am semnalat natura analogică a reprezentărilor corporale analizate prin identificarea în componența lor a unei fuziuni de câmpuri semantice. Privitor la efectul lor expresiv, am constatat că fiecare dintre aceste analogii reprezintă o experiență corporală neobișnuită în termeni familiari. Am pus în evidență același principiu în toate textele investigate: natura neobișnuită și eluzivă a dorinței și a plăcerii sexuale, a durerii, a percepției imaginare a corpului, a bolii, a stării comatoase și a tranziției între vârstele corporale este redată prin intermediul câmpurilor semantice imediat accesibile receptorului. Câmpurile semantice ale elementelor, ale jafului, ale posesiei, ale tăieturii, ale mistuirii, ale arhitecturii, ale ritmului, ale armoniei, ale ororii, ale anarhiei, ale auto-devorării, ale mecanismului adaugă un supliment de concret câmpului semantic al corpului pentru a reprezenta trăiri corporale ieșite din comun prin intermediul unor trăsături specifice realității imediate. Am constatat o asemănare între potențialul semiurgic al activității perceptive și cel al reprezentărilor analogice. Aidoma percepției care atribuie sens simțurilor, analogiile lui Jacqueline Harpman dau coerență trăirilor corporale și structurează lumea într-o manieră comprehensibilă.

Testarea validitatea noțiunii de „reprezentare corporală aluzivă” a identificat folosirea aceleași strategii în reprezentarea deflorării, a organelor sexuale și a actului sexual: textul nu exprimă explicit părți sau experiențe somatice, în schimb, face aluzie la ele recurgând la felurite indicii pe care cititorul este invitat să le dezambiguizeze. Demersul nostru a ținut cont în special de următoarele aspecte : strategiile de evitare a denumirii directe, cunoștințele enciclopedice necesare cititorului pentru a actualiza textul și modalitățile în care textul încurajează stabilirea legăturilor între explicit și implicit. Metonimia, metalepsa, metafora, perifraza, pronumele nehotărâte, demonstrative și adverbiale și diverse substantive și grupuri nominale cu sens vag sunt moduri utilizate de Jacqueline Harpman pentru a evita numirea directă. Cunoștințele cititorului privitoare la potențialul semiurgic al percepției, la simbolistica sângelui nupțial, la natura prohibitivă a pudorii, la semnificațiile vestimentare, la detaliile anatomo-fiziologice ale deflorării, la constituția organelor sexuale, la mecanismul erecției și al actului sexual sunt scontate în vederea interpretării adecvate a eludărilor lingvistice.

Studierea reprezentărilor corporale analogice și aluzive ne-a permis să descoperim mult mai mult decât existența și modul de funcționare a două strategii expresive. Analiza

contopirii somato-lingvistice în textele scriitoarei belgiene ne-a dezvăluit și o viziune de ansamblu asupra operei sale. Originalitatea operei harpmaniene ne-a fost revelată tocmai de concepția sa asupra corpului și de particularitățile limbajului ei. Mai mult decât o simplă depistare a anumitor recurențe lingvistice, evidențierea coeziunii metaforice a scriiturii lui Jacqueline Harpman ne-a deschis accesul către o percepție unică a lumii, altfel spus, către o semnificație singulară atribuită experienței corporale. Tipologia voluptății sexuale pusă în evidență de metaforele erotice elementare este expresia unui mod individual de a percepe sexualitatea. Prin intermediul reprezentărilor corporale analogice, scriitoarea belgiană reușește să exprime trăiri corporale irepetabile grație unei utilizări particulare a limbajului. Departe de a avea doar o funcție informativă, analogia harpmaniană produce un puternic efect estetic. Frumusețea limbii și strategiile lingvistice folosite pentru a reprezenta o perspectivă unică asupra lumii transformă receptarea textelor lui Jacqueline Harpman într-o adevărată delectare. Cititorul este de două ori uimit: de neobișnuitul experiențelor corporale reprezentate și de forța expresivă a scriiturii.

Reprezentările corporale aluzive sunt o altă dovadă a unicității operei scriitoarei pe care o studiem. Am ajuns la concluzia că, în ciuda substituirilor și a evitărilor pe care le operează, aluziile nu ascund nicidecum sexualitatea. În loc să mascheze corpul interzis privirii și cuvântului, reprezentările aluzive îl semnaleză atenției cititorului. Circumlocuțiunile și înlocuirile nu sunt spații albe veritabile lăsate în text. În scriitura lui Jacqueline Harpman, care evidențiază legătura dintre explicit și implicit, strategiile de evitare devin dialoguri intelectuale cu cititorul și îmbogățesc experiența interpretativă. Răsturnarea funcției originare disimulatoare a eufemismului realizată de reprezentările corporale aluzive revelează o altă caracteristică esențială a operei harpmaniene: echilibrul între o conformare la normele lingvistice și o transgresiune constantă a buneicuvințe.

Cercetarea noastră nu a epuizat problematica corpului la Jacqueline Harpman. Alte căi rămân deschise în acest domeniu, de exemplu, construirea feminității corporale la personajele scriitoarei. Ar fi interesant de văzut în ce măsură eroinele încorporează feminitatea tradițională. Un astfel de studiu ar putea investiga diverse modalități corporale de a trăi condiția feminină: asumarea, respingerea, ratarea sau subminarea ei. Analiza procedeele lingvistice utilizate pentru a reprezenta corpul nu a surprins decât o

fracțiune din bogăția expresivă a limbajului scriitoarei. Rețeaua sa metaforică nu se rezumă la reprezentările corpului. Formarea profesională psihanalitică a lui Jacqueline Harpman furnizează o posibilă pistă de urmat în căutarea a noi trăsături lingvistice. Asocierea între aceleași principii, analogic și aluziv, și trăirile psihice ale personajelor s-ar putea de asemenea dovedi fertile în rezultate.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

A. SURSE PRIMARE

Opere de Jacqueline Harpman

- Brève Arcadie*, Bruxelles, Labor, « Espace Nord », 2001. [Paris, René Julliard, 1959.]
L'apparition des esprits, Bruxelles, Ancrage, 1999. [Paris, René Julliard, 1960.]
Les bons sauvages, Bruxelles, Labor, coll. « Espace Nord », 1992. [Paris, René Julliard, 1966.]
La mémoire trouble, Paris, Gallimard, NRF, 1987.
La fille démantelée, Bruxelles, Labor, coll. « Babel », 1994. [Paris, Stock, 1990.]
La plage d'Ostende, Paris, Stock, coll. « Bleu », 1991.
La lucarne, Bruxelles, Labor, coll. « Espace Nord », 2003. [Paris, Stock, 1992.]
Le bonheur dans le crime, Bruxelles, Labor, coll. « Espace Nord », 1999. [Paris, Stock, 1993.]
Moi qui n'ai pas connu les hommes, Paris, Stock, 1995.
Orlanda, Paris, Grasset & Fasquelle, 1996.
L'orage rompu, Grasset & Fasquelle, 1998.
Dieu et moi, Paris, Mille et une nuits, 1999.
Récit de la dernière année, Paris, Grasset & Fasquelle, 2000.
Le véritable amour, Bruxelles, Ancrage, 2000.
En quarantaine, Paris, Mille et une nuits, 2001.
La vieille dame et moi, Bruxelles, Le Grand Miroir, coll. « La petite littéraire », 2001.
La dormition des amants, Paris, Grasset & Fasquelle, 2002.
Le temps est un rêve, Bruxelles, Le Grand Miroir, coll. « La littéraire », 2002.
Le passage des éphémères, Paris, Grasset & Fasquelle, 2003.
Le placard à balais, Bruxelles, Le Grand Miroir, « La petite littéraire », 2003.
Jusqu'au dernier jour de mes jours, Bruxelles, Labor, 2004.
La forêt d'Ardenne, Bruxelles, Le Grand Miroir, coll. « La petite littéraire », 2004.
En toute impunité, Paris, Grasset & Fasquelle, 2005.
Ève et autres nouvelles, Bruxelles, Labor, coll. « Espace Nord », 2005.
Du côté d'Ostende, Paris, Grasset & Fasquelle, 2006.
Mes Œdipe, Bruxelles, Le Grand Miroir, 2006.
Ce que Dominique n'a pas su, Paris, Grasset & Fasquelle, 2007.

Interviuri

- GHYSEN, Francine, « La rencontre de Francine Ghysen : Jacqueline Harpman, Prix Point de mire 1992 », in *Le Mensuel littéraire et poétique*, n° 202, mars 1992, p. 7.
MEZEI, Vlad-Georgian, « Corps féminin et texte chez Jacqueline Harpman », in *Dialogues francophones*, n° 14, 2008, pp. 215-221.
PAQUE, Jeannine, « Jacqueline Harpman aujourd'hui », in *Le carnet et les instants*, n° 166, 1er avril-31 mai 2011, pp. 15-19.

RENÉ, Adrienne, « Interview critique de Jacqueline Harpman », in *Textyles*, n° 9, 1992, pp. 200-210.

B. SURSE CRITICE

Monografie

PAQUE, Jeannine, *Jacqueline Harpman : Dieu, Freud et moi : les plaisirs de l'écriture*, Avin/Hannut, Luce Wilquin, 2003.

Articole

DE DECKER, Jacques, « Harpman : Peur de Virginia Woolf, moi ? » in *Le Soir*, 28 août, 1996, p. 27.

DE DECKER, Jacques, « Jacqueline Harpman », in Jacques De Decker, *La brosse à relire. Littérature belge d'aujourd'hui*, Avin/Hannut, Luce Wilquin, 1999, pp. 69-82.

MAURY, Pierre, « Jacqueline Harpman et un étrange amour de petite fille », in *Le Soir*, 28 août 1991, p. 6.

MINGELGRÜN, Albert, « Jacqueline Harpman ou l'amour-récit », *Textyles*, n° 9 : *Romancières*, 1992, pp. 221-233.

MINGELGRÜN, Albert, « Lecture » in HARPMAN, Jacqueline, *Brève Arcadie*, Bruxelles, Labor, « Espace Nord », 2001, pp. 201-210.

NIZET, Adrienne, « Jacqueline Harpman écrit ce que savait Julie », in *Le Soir*, 29 février 2008, p. 6.

PAQUE, Jeannine, « Le geste autobiographique dans la littérature féminine », *Textyles*, n° 9 : *Romancières*, 1992, pp. 211-220.

PAQUE, Jeannine, « Lecture », in *Les bons sauvages*, Bruxelles, Labor, coll. « Espace Nord », 1992, pp. 301-318.

PAQUE, Jeannine, « Lecture », in *La fille démantelée*, Bruxelles, Labor, coll. « Babel », 1994, pp. 279-289.

PAQUE, Jeannine, « *Des femmes écrivent* », in *Textyles*, n° 14, 1997, pp. 77-94.

PAQUE, Jeannine, « Elle et Dieu : Le Défi de Jacqueline Harpman », *Le carnet et les instants*, n° 173, 1er octobre-30 novembre, 2012, pp. 38-40.

PAQUE, Jeannine, « Tous mortels sauf les héros de romans », in *Le carnet et les instants*, n° 131, 1er février-31 mars, 2004, pp. 74-75.

PAQUE, Jeannine, « Les vies parallèles de Jacqueline Harpman », in *Confluências*, n° 20, février 2005, pp. 231-243.

PAQUE, Jeannine, « Les héros de roman ne meurent jamais », in *Le carnet et les instants*, n° 150, 1er février-31 mars, 2008, p. 88.

ROSEL, Romeral Francisca, « Le thème du double et la réécriture du mythe de l'androgynie dans *Orlanda* de Jacqueline Harpman », *Çédille : Monografias* 2, p. 99-115.

ROSEN, Elisheva, RUBIN, Noemi, « Lecture » in Jacqueline Harpman, *La lucarne*, Bruxelles, Labor, coll. « Espace Nord », 2003, pp. 219-241.

WIDART, Nicole, « Orlando-Orlanda, le pari d'Harpman », in *Le carnet et les instants*, n° 94, 15 septembre-15 novembre, 1996, p. 47.

C. BIBLIOGRAFIE CRITICĂ

I. Critică și teorie literară

Cărți

BACHELARD Gaston, *La psychanalyse du feu*, Paris, Gallimard, coll. « Folio essais », 1985. [1938.]

BACHELARD Gaston, *L'Eau et les rêves. Essai sur l'imagination de la matière*, Paris, Le Livre de Poche, coll. « Biblio essais », 1993. [1942.]

BACHELARD Gaston, *L'Air et les songes. Essai sur l'imagination du mouvement*, Corti, 1994. [1943.]

BACHELARD Gaston, *La Terre et les rêveries de la volonté*, Librairie José Corti, 1988. [1947.]

RICHARD Jean-Pierre, *Littérature et sensation*, Paris, Seuil, 1954.

RICHARD Jean-Pierre, *Onze études sur la poésie moderne*, Paris, Seuil, 1964.

RICHARD Jean-Pierre, *Paysage de Chateaubriand*, Paris, Seuil, 1967.

DOUBROVSKY Serge, *Pourquoi la nouvelle critique, Critique et objectivité*, Paris, Mercure de France, 1967.

ECO Umberto, *Lector in fabula. Le rôle du lecteur ou la Coopération interprétative dans les textes narratifs*, traduit de l'italien par Myriem Bouzaher Paris, Grasset & Fasquelle, 1985.

II. Stilistică, retorică și alte științe ale limbajului

Cărți

BACRY, Patrick, *Les figures de style et autres procédés stylistiques*, Paris, Belin, coll. « Sujets », 1992.

BALLY, Charles, *Traité de stylistique française*, vol. I, Heidelberg, Carl Winter, 1921. [1909.]

DUMARSAIS, César, Chesneau, *Des Tropes ou des diférens sens dans lesquels on peut prendre un même mot dans une même langue*, Paris, LAURENS J^E. IMPRIMEUR-LIBRAIRE, 1803. [1730.]

FONTANIER, Pierre, *Les figures du discours*, Paris, Flammarion, coll. « Science de l'homme », 1968.

GAYON, Jean, GENS, Jean-Claude, POIRIER Jacques, (sous la direction de), *La Rhétorique : Enjeux de ses Résurgences*, Bruxelles, Éditions OUSIA, coll. « Ébauches », 1998.

GROUPE μ (DUBOIS, Jacques, EDELINE, Francis, KLINKENBERG, Jean-Marie, MINGUET, Philippe, PIRE, François, TRINON, Hadelin), *Rhétorique générale*, Paris, Seuil, 1982. [Paris, Librairie Larousse, 1970.]

LAKOFF, George, JOHNSON Mark, *Les métaphores dans la vie quotidienne*, traduit de l'américain par Michel Defornel avec la collaboration de Jean-Jacques Lecercle, Paris, Minuit, 1985.

MOLINIÉ, Georges, *La stylistique*, Paris, Presses Universitaires de France, coll. « Que sais-je ? », 1994, [1989.]

SPITZER, Leo, *Études de style*, Paris, Gallimard, coll. « TEL », 1980, traduit de l'anglais et de l'allemand par Éliane Kaufholz, Alain Coulon et Michel Foucault. [Paris, Gallimard, 1970.]

Article

BOURGUE, Stéphane, « Des Alpes aux Andes : quand Adam et Ève passent du coque à l'âne, ou la tâche ardue du traducteur », in *Mutatis Mutandis*, vol. 3, n° 1, 2010, pp. 91-115.

CAUQUELIN, Anne, « L'organisme, une métaphore », in *Quaderni*, n° 15, 1991, pp. 55-63.

CISLARU, Georgeta, SITRI, Frédérique, « Texte et discours. Corpus, co-texte, et analyse automatique du point de vue de l'analyse de discours », in *Corpus*, n° 8, 2009, pp. 85-104.

DUCROT, Oswald, « Situation de discours », in Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Paris, Seuil, 1972, pp. 417-422.

GINESTE, Marie-Dominique, « Les analogies : modèles pour l'appréhension de nouvelles connaissances », in *L'année psychologique*, vol. 84, n° 3, 1984, pp. 387-397.

GODIN, Henri, « L'euphémisme littéraire, fonctions et limites », in *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, n° 3-5, 1953, pp. 143-151.

HALLYN, Ferdinand, « Tropologie et “ invention ” scientifique », in GAYON, Jean, GENS, Jean-Claude, POIRIER Jacques, (sous la direction de), *La Rhétorique : Jeux de ses résurgences*, Bruxelles, OUSIA, coll. « Ébauches », 1998, pp. 142-161.

MUNTEANO, Basil, « Les implications esthétiques de l'euphémisme » in *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, n° 3-5, 1953, pp. 153-166.

RIGOLOT, François, « Le poétique et l'analogique », in TODOROV Tzvetan, EMPSON, William, COHEN, Jean, HARTMAN, Geoffrey, RIGOLOT, François, *Sémantique de la poésie*, Paris, Seuil, coll. « Points », 1979, pp. 155-177.

SCHAEFFER, Jean-Marie, « La stylistique littéraire et son objet », in *Littérature*, n° 105, 1997, pp. 14-23.

WIDLAK, Stanislas, « L'interdiction linguistique en français d'aujourd'hui », in *Revue belge de philologie et d'histoire*, tome 43, fasc. 3, 1965, pp. 932-945.

TODOROV, Tzvetan, « Synecdoques », in *Communications*, n° 16, 1970, pp. 26-35.

TODOROV, Tzvetan, « Le Discours de la magie », in *L'Homme*, tome 13, n° 4, 1973, pp. 38-65.

ZUMTHOR, Paul, « Euphémisme et rhétorique au Moyen Age », in *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, n° 3-5, 1953, pp. 177-184.

III. Anthropologie, sociologie și alte abordări științifice ale corpului

Cărți

BOREL, France, *Le vêtement incarné. Les métamorphoses du corps*, Paris, Calmann-Lévy, 1992.

BOURDIEU Pierre, *La domination masculine*, Paris, Seuil, 2002.

CORBIN, Alain, COURTINE, Jean-Jacques, VIGARELLO, George (sous la direction de), *Histoire du corps*, vol. 1, *De la Renaissance aux Lumières*, George Vigarello (sous la direction de), Paris, Seuil, coll. « Univers Historique », 2005.

CORBIN, Alain, COURTINE, Jean-Jacques, VIGARELLO, George (sous la direction de), *Histoire du corps*, vol. 2, *De la Révolution à la Grande Guerre*, Alain Corbin, (sous la direction de) Paris, Seuil, 2005.

CORBIN, Alain, COURTINE, Jean-Jacques, VIGARELLO, George (sous la direction de), *Histoire du corps*, vol. 3, *Les mutations du regard. Le XXe siècle*, Jean-Jacques Courtine, (sous la direction de), Paris, Seuil, 2006.

CRÉPAULT, Claude, LÉVY, Joseph, Josy, GRATTON, Henry, (sous la direction de), *Sexologie contemporaine*, Québec, Les Presses de l'Université de Québec, 1981.

DETREZ, Christine, *La construction sociale du corps*, Paris, Seuil, coll. « Points », 2002.

DOLTO, Françoise, *Sexualité féminine. La libido génitale et son destin féminin*, édition établie, annotée et présentée par Muriel Djéribi-Valentin et Élisabeth Kouki, Paris, Gallimard, 1996.

DUERR, Hans Peter, *Nudité et pudeur. Le mythe du processus de civilisation*, traduit de l'allemand par Véronique Bodin avec la participation de Jacqueline Pincemin, Paris, Éditions de la Maison des sciences de l'homme, 1998. .

ELIAS, Norbert, *La dynamique de l'Occident*, traduit de l'allemand par Pierre Kamnitzer, Paris, Pocket, coll. « Agora », 2003. [Paris, Calmann-Lévy, 1975.]

FREUD, Sigmund, *Introduction à la psychanalyse*, traduit de l'allemand par S. Jankélévitch, Paris, Payot et CIE, 1922.

FOUCAULT, Michel, *Histoire de la sexualité*, Tome 3, *Le souci de soi*, Paris, Gallimard, coll. « Tel », 1984.

GOFFMAN, Erving, *La mise en scène de la vie quotidienne*, Tome 2, *Les relations en public*, traduit de l'anglais par Alain Kihm, Paris, Minuit, coll. « Le sens commun », 1973.

KAUFMANN, Jean-Claude, *Corps de femmes regards d'hommes. Sociologie des seins nus*, Paris, Nathan, coll. « Essais & Recherches », 1995.

LACAN, Jacques, *Écrits*, Paris, Seuil, 1966.

LE BRETON, David, *Corps et sociétés. Essai de sociologie et d'anthropologie du corps*, Paris, Méridiens Klincksiek, 1991. [1985.]

LE BRETON, David, *Anthropologie du corps et modernité*, Paris, Presses Universitaires de France, coll. « Quadrige », 2000.

MERLEAU-PONTY, Maurice, *Phénoménologie de la perception*, Paris, Gallimard, 1945.

Article

BOLTANSKI Luc, « Les usages sociaux du corps », in *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 26e année, n° 1, 1971, pp. 203-233.

BOURDIEU, Pierre, « Remarques provisoires sur la perception sociale du corps », in *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. 14, avril 1977, pp. 51-54.

BOZON, Michel, « La nouvelle place de la sexualité dans la constitution du couple », in *Sciences sociales et Santé*, vol. IX, n° 4, 1991, pp. 69-88.

BOZON, Michel, LERIDON Henri, « Les constructions sociales de la sexualité », in *Population*, 48e année, n° 5, 1993, pp. 1173-1195.

BOZON, Michel, « L'entrée dans la sexualité adulte : le premier rapport et ses suites », in *Population*, 48e année, n° 5, 1993, pp. 1317-1352.

COENEN, Marie-Thérèse, « Aux hommes, la fabrication des lois. Aux femmes, la réforme des mœurs », in Marie-Thérèse Coenen (sous la direction de), *Corps de femmes. Sexualité et contrôle social*, Bruxelles, De Boeck Université, 2002, pp. 203-212.

CORBIN, Alain, « La rencontre des corps », in Alain Corbin, Jean-Jacques Courtine, Georges Vigarello (sous la direction d'), *Histoire du corps*, vol. 2, *De la Révolution à la Grande Guerre*, Alain Corbin (sous la direction de), Paris, Seuil, 2005, pp. 150-214.

COURTINE, Jean-Jacques, « CORPS, REGARD, DISCOURS. Typologies et classifications dans les physiognomonies de l'âge classique », in *Langue française*, n° 74, 1987, pp. 108-128.

GOFFMAN, Erving, « La ritualisation de la féminité », in *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. 14, 1977, pp. 34-50.

MATTHEWS-GRIECO, Sara F., « Corps et sexualité dans l'Europe d'Ancien Régime », traduit de l'anglais par Anouk Barberousse, in Alain Corbin, Jean-Jacques Courtine, Georges Vigarello (sous la direction de), *Histoire du corps*, vol. 1, *De la Renaissance aux Lumières*, Georges Vigarello (sous la direction de), Paris, Seuil, coll. « Univers Historique », 2005, pp. 167-234.

SOHN Anne-Marie, « Le corps sexué », in Alain Corbin, Jean-Jacques Courtine, Georges Vigarello, (sous la direction de), *Histoire du corps*, vol. 3, *Les mutations du regard. Le XXe siècle*, Jean-Jacques Courtine (sous la direction de), Paris, Seuil, 2006.